

UOT 37.0

Aytəkin Vaqif qızı Əliyeva

fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun Pedaqogika və psixologiya kafedrası

<https://orcid.org/0009-0007-2348-764X>

[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(2\).41-44](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(2).41-44)

“PEDAQOJİ SƏRİŞTƏLİLİK” ANLAYIŞININ MAHİYYƏTİ VƏ MƏZMUNUNA DAİR MÜLAHİZƏLƏR

Айтәкин Вагиф гызы Алиева

докторант по программе доктора философии

кафедры Педагогики и психологии

Нахичеванского Педагогического Института

РАССУЖДЕНИЯ О СУЩНОСТИ И СОДЕРЖАНИИ ПОНЯТИЯ «ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ»

Aitakin Vagif Aliyeva

doctorial student in the program of doctor of philosophy

of the department of Pedagogy and psychology

at the Nakhchivan Pedagogical Institute

DISCUSSIONS ABOUT THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT OF “PEDAGOGICAL COMPETENCE”

Xülasə. Deyilənləri ümumiləşdirsək, “pedaqoji mərifət”, “pedaqoji ustalıq”, “pedaqoji mədəniyyət”, “pedaqoji peşəkarlıq”, “pedaqoji keyfiyyətlər” və s. bu kimi məfhumlar nə qədər oxşar, bir-birinə çox yaxın mahiyyəti ifadə etsələr də pedaqoji prosesin müxtəlif mürəkkəb cəhətlərindən asılı olaraq bir-birindən, eləcə də “pedaqoji səriştə” və “pedaqoji səriştəlilik” anlayışlarından fərqli məzmun kəsb edir. Pedaqoji səriştəlilik haqqında fikirlərini bu cür ümumiləşdirmək olar: Müəllimin səriştəliliyi onun yüksək əxlaqi keyfiyyətlərində, milli və bəşəri dəyərlərə sahib olmasında, dərin biliyində, ixtisasını mükəmməl bilməsində və öyrətməsində özünü göstərir.

Açar sözlər: *pedaqoji səriştəlilik, pedaqoji ustalıq, pedaqoji mahiyyət, peşə kompetensiyaları, pedaqoji qabiliyyətlər*

Резюме. Обобщив сказанное, отмечается, что такие понятия как «педагогическое мастерство», «педагогическая культура», «педагогический профессионализм», «педагогические качества» и другие качества как бы не были схожи и очень близки по сущности, в зависимости от разных сложных сторон педагогического процесса, а также от понятий «педагогическая компетенция» и «педагогическая компетентность» имеют различные содержания. Их взгляды на педагогическую компетентность можно обобщить следующим образом: компетентность учителя проявляется в его высоких моральных качествах, национальных и общечеловеческих ценностях, глубоких знаниях, совершенном знании своей специальности и в преподавании.

Ключевые слова: *педагогическая компетентность, педагогическое мастерство, педагогическая сущность, профессиональные компетенции, педагогические способности*

Summary. Summarizing what has been said, it is noted that concepts such as “pedagogical delicacy”, “pedagogical skill”, “pedagogical culture”, “pedagogical professionalism”, “pedagogical qualities”, etc., no matter how similar and very close in essence, depending on different complex aspects of the pedagogical process, as well as from the concepts of “pedagogical competency” and “pedagogical competence” have different contents. Their views on pedagogical competence can be summarized as follows: The competence

of a teacher is manifested in his high moral qualities, national and universal values, deep knowledge, and perfect knowledge of his specialty and in teaching.

Keywords: *pedagogical competence, pedagogical skill, pedagogical essence, professional competencies, pedagogical abilities*

Keçən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq pedaqoji səriştəlilik anlayışı pedaqogikaya dair tədris ədəbiyyatında “pedaqoji ustalılıq”, “müəllimin peşəkarlığı”, “pedaqoji keyfiyyətlər”, “müəllimə verilən tələblər” məfhumları ilə ifadə edilməyə başladı. Y. Talıbov, Ə. Ağayev, İ. İsayev, A. Eminovun “Pedaqogika” (Bakı: Adiloğlu, 2003), N. Kazımov, Ə. Həşimovun “Pedaqogika” (Bakı: “Maarif”, 1996), N. Kazımovun “Pedaqoji ustalılığın problemləri” (Bakı: OKA Ofset, 2011), Ə. Paşayev və F. Rüstəmovun “Pedaqogika” (Bakı: Nurlan, 2002), L. Qasımova və R. Mahmudovanın “Pedaqogika” (Bakı: “Ekoprint”, 2021), R. Hüseynzadənin “Pedaqogika” (Bakı: Mütərcim, – 2021) və s. dərslik və dərs vəsaitlərini buna nümunə gətirmək olar.

“Pedaqoji səriştə” (kompetensiya) məfhumu “Azərbaycan Respublikasının ali təhsil pilləsində ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığı üzrə Çərçivə Kurikulumu” (Bakı, 2008) adlı sənədin qəbulundan sonra pedaqoji aləmdə daha çox işlənməyə başladı. Bundan sonra elmi və tədris ədəbiyyatında “peşə kompetensiyaları”, “pedaqoji kompetensiyalar”, nəhayət “pedaqoji səriştə” anlayışları möhkəmləndi.

“Peşə ixtisas seçimi” adlı əsərində gələcək müəllimlərdə pedaqoji qabiliyyətlər formalaşdırılmasını müəllim hazırlığında mühüm amil hesab edən M. İlyasov yazır: “pedaqoji qabiliyyətlər – bu, təlim-tərbiyə məqsədilə başqa adamlara təsir etmək qabiliyyətləridir: pedaqoji fəaliyyətə maraq; uşaqlara məhəbbət; uşaq kollektivini təşkil etmək bacarığı; kiçik yaşlı uşaqlarla işləmək meyli; uşaqlara rəhbərlik etmək; nitqin aydınlığı və inandırıcılığı; tələbkarlıq; vicdanlılıq” [2, s.60].

Pedaqoji araşdırmalardan aydın olur ki, Azərbaycan təhsilində səriştəli və peşəkar müəllimlərə, yeni texnologiyaları dərindən mənimsəyən, onlardan tədrisdə müvəffəqiyyətlə istifadə edən, innovasiyaları, yenilikləri özünün, fəaliyyətində tətbiq edən, məktəbə, öz peşəsinə bağlı olan, müəllimliyi özünün həyat kredosu hesab edən, sözün əsl mənasında onunla nəfəs alan müəllimlərə tələbat çoxdur.

Bir sıra pedaqoqlar isə “səriştəliliklə” “peşəkarlığın” eyni anlayışlar olmadığını, fərqli ma-

hiyyət daşdığını qəbul edirlər. Onlar göstərir ki, “yeni texnologiyaları dərindən mənimsə”mək, onlardan tədrisdə müvəffəqiyyətlə istifadə edə bilmək, “innovasiyaları, yenilikləri özünün fəaliyyətinə tətbiq edə” bilmək keyfiyyətləri daha çox səriştəliliyin, “məktəbə, öz peşəsinə bağlı olmaq, müəllimliyi özündə həyat kredosu hesab etmək” keyfiyyətləri isə daha çox peşəkarlığın əlamətləri hesab oluna bilər [2, s.18].

Peşəkarlıq-müəllimin lazımı biliyə, bacarıqlara, şagirdlərlə yaradıcı şəkildə işləyə bilmək texnologiyalarına sahib olması, pedaqoji prosesin incəliklərinə dərindən yiyələnməsidir. Səriştəlilik-müəllimin pedaqoji prosesi məharətlə, daha əlverişli metodlarla reallaşdırma bilməsidir.

Peşəkar fəaliyyət üçün zəruri olan yüksək həssaslıq, humanizm, peşə mədəniyyəti, pedaqoji fəaliyyətin inkişafının düzgün qiymətləndirilməsi və s. kimi xüsusiyyətlər də müəllimin peşəkarlığını xarakterizə edən cəhətlərdir.

Pedaqoji ədəbiyyatda peşəkar və səriştəli müəllimləri digərlərindən fərqləndirən və daha üstün pedaqoji səviyyədə saxlayan cəhətlər də müəyyənləşdirilmişdir. Prof. A.N. Abbasovun fikrincə, bu əlamətlər müəllimin səriştəli olmasının meyarları kimi önəmli xarakter daşıyır: 1. Təşkilatçılıq, idarəetmə səriştəliliyi; 2. Didaktik (öyrədə bilmə) səriştəliliyi; 3. Şagirdlərin idrakının inkişaf etdirilməsi səriştəliliyi; 4. Pedaqoji prosesə kreativ yanaşma; 5. Ünsiyyət və əməkdaşlıq səriştəliliyi [1, s. 95-96].

Tədqiqatımız göstərdi ki, müəllim peşəkarlığı və səriştəliliyinin formalaşması şərtləri bunlardır: müəllimin qabaqcıl təcrübəyə yiyələnməsi və onun yaradıcı tətbiqi; məktəbdə metodik işin yüksək səviyyədə təşkili və müəllimin ondan yararlanma bilməsi; müəllimin özünütəhsil və özünütərbiyəsinin müntəzəmliyi; məktəbdə yaradıcı və yenilikçi mühitin olması.

Tədqiqat nəticəsində o da aydınlaşdırıldı ki, gələcək müəllimlərdə peşəkarlıq və səriştəlilik formalaşdırılması prosesində aşağıdakılara xüsusi fikir vermək zəruridir: tələbələrdə peşəkarlıq və səriştəlilik motivlərinin formalaşdırılmasına; yeni təhsil texnologiyalarından istifadə-

yə; pedaqoji təcrübələrdə peşəkarlıq və səriştəlilik formalaşdırılması imkanlarından istifadəyə.

L.N. Qasımova pedaqoji səriştələri əsasən, pedaqoji bacarıq, peşə qabiliyyətləri və pedaqoji qabiliyyətlər kimi qəbul edir. Alim, haqlı olaraq, pedaqoji qabiliyyətləri şəxsi keyfiyyətlər, didaktik qabiliyyətlər və təşkilati-kommunikativ qabiliyyətlər kimi qruplaşdırır [3, s.303-312].

Pedaqoji səriştə, onun formalaşdırılması yolları, pedaqoji şərtləri və imkanları barədə aparılan bir çox tədqiqatlar son vaxtlar dissertasiyalar şəklində təqdim edilir. Onlar arasında daha çox diqqəti cəlb edənlərdən biri F.E. Əfəndiyevanın “Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin peşə səriştələrinin formalaşdırılmasının pedaqoji şərtləri” adlı dissertasiyasıdır. Dissertasiyada bizim araşdırdığımız məsələ baxımından maraqlı olan məsələlərdən biri də odur ki, müəllif pedaqoji ədəbiyyatda müəyyən müddət ancaq “kompetensiya” kimi işlənən məfhumun “səriştə” termini ilə ifadə olunmasını daha məqsəduyğun hesab edir: “Müasir pedaqoq və psixoloqlar arasında “kompetensiya” neologizm termini və ya alınma mənşəli digər söz və terminlər elə bil dəb halına düşmüşdür. ... Bəzi həmkarlarımızdan fərqli olaraq biz belə hesab edirik ki, kompetensiya... “səriştə”, “səriştəli”... “səriştəlilik” sözləri eyniköklüdür” [5, s.18].

Müəllif səriştə və səriştəlilik anlayışlarının mahiyyətinə dair öz fikirlərini bu cür ümumiləşdirir: “... biz hesab edirik ki, səriştə – bir-birindən qarşılıqlı asılılığı olan, qarşılıqlı əlaqəli bilik, bacarıq və təcrübənin müəyyən mühtdə, xüsusən, təlim-tərbiyə, təhsil fəaliyyətində məcmuyu və bu fəaliyyətin sosial əhəmiyyətinin şəxsiyyət tərəfindən dərk edilməsidir. O, obyektiv şəkildə real aləmdə mövcuddur, onu mənimsəmək, formalaşdırmaq, inkişaf etdirmək və təkmilləşdirmək mümkündür. Səriştəlilik isə müəyyən səriştələrə malik olmaq, həmçinin şəxsiyyətin fəaliyyətinin səmərəliliyi ilə əlaqədar olan xarakteristikasıdır” [5, s.22].

“Səriştə”, “səriştəlilik”, “peşəkarlıq” anlayışlarına R.L. Hüseyinzadənin də maraqlı yanaşmaları vardır. Onun fikrincə: “Müəllimin səriştəliliyi və müəllimin səriştələri anlayışları da vardır ki, onlar müxtəlif mənə daşıyırlar. Səriştəlilik müəllimin yerinə yetirdiyi ümumi funksiyaları tələb olunan səviyyədə yerinə yetirməsi deməkdir. Səriştələr isə müəllimin müxtəlif pedaqoji qabiliyyətlərə, müxtəlif müsbət keyfiyyətlərə sahib olması, müxtəlif pedaqoji sahələrdə xüsusi bacarıq və qabiliyyətlərini, istedadını bildirir” [4, s.91]. Onun fikrincə, müəllim səriştəliliyini, peşə ustalığını inkişaf etdirərək, təkmilləşdirərək, təcrübələr toplayaraq peşəkarlığa yetişir.

Pedaqoji səriştəlilik haqqında fikirlərini bu cür ümumiləşdirmək olar: Müəllimin səriştəliliyi onun yüksək əxlaqi keyfiyyətlərində, milli və bəşəri dəyərlərə sahib olmasında, dərin biliyində, ixtisasını mükəmməl bilməsində və öyrətməsində, yüksək pedaqoji qabiliyyətlərində, innovativ idarəçiliyində, pedaqoji-psixoloji biliklərə vaqif olmasında, yeni texnika və texnologiyaları, innovasiyaları tətbiq etməsində, öz yetişdirmələrinə dərin hörmət və qayğıkeşliklə yanaşmasında, tədqiqatçılıq və natiqlik qabiliyyətində, yüksək mədəni davranışında, sağlam, xoş görüsündə, mehriban ünsiyyətində, səliqəli geyimində, mehriban rəftarında özünü göstərir.

Buraya qədər deyilənləri ümumiləşdirsək, bizim fikrimizcə “pedaqoji mərifət”, “pedaqoji ustalık”, “pedaqoji mədəniyyət”, “pedaqoji peşəkarlıq”, “pedaqoji keyfiyyətlər” və s. bu kimi məfhumlar nə qədər oxşar, bir-birinə çox yaxın mahiyyəti ifadə etsələr də pedaqoji prosesin müxtəlif mürəkkəb cəhətlərindən asılı olaraq bir-birindən, eləcə də “pedaqoji səriştə” və “pedaqoji səriştəlilik” anlayışlarından fərqli məzmun kəsb edir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə ölkəmizdə səriştəyə əsaslanan təhsil xüsusi fikir verilir. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyasında “birinci strateji istiqamət səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönümlü təhsil məzmununun yaradılmasına yönəldilmişdir. İkinci strateji istiqamət təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsini nəzərdə tutur”. Bu istiqamət innovativ təlim metodlarını tətbiq edən, təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən səriştəli təhsilverənin formalaşdırılmasına xidmət edir.

Problemin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, pedaqoji kadr hazırlığında ibtidai sinif müəllimlərinin etnopedaqoji səriştəliliyinin formalaşdırılması prosesinin əsas parametrlərini müəyyənləşdirilmişdir. Bu parametrlər özündə qarşılıqlı əlaqədə olan aşağıdakı komponentləri birləşdirir: təlimin məqsədi, vəzifələri, prinsipləri, təşkilat formaları, təlim və tərbiyənin metodları.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın materialları “İbtidai təhsilin pedaqogikası” kursunun tədris proqramına etnopedaqoji bilik və bacarıqlar formalaşdırılmasına xidmət edən mövzuların daxil edilməsinə imkan verir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi. / A.N. Abbasov, L.A. Məmmədli, İ.B. Əmirəliyeva. – Bakı: Mütərcim, – 2022. – 464 s.
2. İlyasov, M.İ. Müəllimin peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. / M.İ. İlyasov. – Bakı: ADPU, – 2018. – 208 s.
3. Qasımova, L.N. Pedaqogika. Dərslik. / L.N. Qasımova, R.M. Mahmudova. – Bakı: Ekoprint, – 2021. – 612 s.
4. Hüseyinzadə, R.L. və b. Pedaqogika: Dərslik. – Bakı: Mütərcim, – 2021. – 488 s.
5. Əfəndiyeva, F.Ə. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin peşə səriştələrinin formalaşdırılmasının pedaqoji şərtləri / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru diss./ – Bakı, 2023. – 136 s.

E-mail: aytekinmammadli@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub: 15.04.2024